

DAVID JOHN CHALMERS

Avustralyalı felsefeci ve bilişsel bilimci (d. 1966). Avustralya'daki Adelaide Üniversitesi'nde matematik alanında lisans eğitimi aldı (1983-6). Ardından *Gödel, Escher Bach*'ın yazarı ünlü bilim insanı Douglas Hofstadter'in yönetiminde hazırladığı teziyle ABD'deki Indiana Üniversitesi'nden felsefe ve bilişsel bilim alanında doktora derecesi almaya hak kazandı (1993). Öznel deneyimin fiziksel süreçlerden neden ve nasıl ortaya çıktığını anlamının zorluğunu vurgulayan "bilincin zor sorunu" terimini ortaya attı. Kartezyen ve deneyci bilinç anlayışlarına yönelttiği eleştiriler ve bu çerçevede geliştirdiği "doğalcı düalizm" görüşüyle çağdaş zihin felsefesi ve bilişsel bilim alanlarında çığır açtı. Yapay zekâ, kuantum mekaniği, felsefe ve bilişsel bilimi bir araya getiren çalışmaları olan Chalmers, New York Üniversitesi'nde öğretim üyesi, PhilPapers internet sitesinin kurucularından biri ve Zihin, Beyin ve Bilinç Araştırmaları Merkezi'nin eşbaşkanıdır.

Başlıca eserleri: *Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy* (2022), *Constructing the World* (2012), *The Character of Consciousness* (2010).

GÜLAY EROL

Felsefe lisans öğretimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini zihin felsefesi alanındaki teziyle Galatasaray Üniversitesi'nden aldı. İngilizceden ve Fransızcadan makaleler ve filmler de dâhil olmak üzere muhtelif çevirileri var.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
GİRİŞ	
BİLİNCİ CİDDİYE ALMAK	16
BİRİNCİ KISIM	
TEMELLER	27
I	
ZİHNİN İKİ KAVRAMI	29
1. Bilinç Nedir?	29
2. Zihnın Fenomenal ve Psikolojik Kavramları	41
3. Zihinsel Terimlerin Çifte Hayatı	49
4. İki Zihin-Beden Problemi	61
5. Bilincin İki Kavramı	64
2	
BAĞLILIK VE AÇIKLAMA	74
1. Bağlılık	74
2. İndirgeyici Açıklama	94
3. Mantıksal Bağlılık ve İndirgeyici Açıklama	102
4. Kavramsal Doğruluk ve Zorunlu Doğruluk*	108
5. Neredeyse Her Şey Fiziksel Olana Mantıksal Olarak Bağlıdır*	141

İKİNCİ KISIM
BİLİNCİN İNDİRGENEMEZLİĞİ 173

3
BİLİNÇ İNDİRGENEREK AÇIKLANABİLİR Mİ? 175
1. *Bilinç Fiziksel Olana Mantıksal Olarak Bağlı mıdır?* 175
2. *İndirgeyici Açıklamanın Başarısızlığı* 196
3. *Bilişsel Modelleme* 203
4. *Nörobiyolojik Açıklama* 209
5. *Yeni Fiziğe Başvuru* 213
6. *Evrimsel Açıklama* 217
7. *İndirgeyici Açıklamanın Akıbeti* 218

4
DOĞALCI DÜALİZM 220
1. *Materyalizmin Aleyhinde Bir Argüman* 220
2. *A Posteriori Zorunluluğa Dayanan İtirazlar** 232
3. *Düalizmin Lehindeki Diğer Argümanlar** 248
4. *Bu Epifenomenalizm midir?** 266
5. *Meselelerin Mantıksal Coğrafyası* 284
6. *Doğalcı Düalizm Üzerine Düşünceler* 300

5
FENOMENAL YARGI PARADOKSU 306
1. *Bilinç ve Biliş* 306
2. *Fenomenal Yargı Paradoksu* 313
3. *Fenomenal Yargıların Açıklanması Hakkında* 324
4. *Açıklamayla İlgisizliğe Karşı Argümanlar* 335
5. *Özbilgiye Dayanan Argüman** 337
6. *Belleğe Dayanan Argüman* 350
7. *Gönderime Dayanan Argüman** 352
8. *Fenomenal İnançların İçeriği** 354

ÜÇÜNCÜ KISIM

BİR BİLİNÇ TEORİSİNE DOĞRU 367

6

BİLİNÇ İLE BİLİŞ ARASINDAKİ BAĞDAŞIM 369

1. İndirgeyici Olmayan Bir Teoriye Doğru 369

2. Bağdaşım İlkeleri 377

3. Farkındalık Mefhumu Hakkında Daha Fazlası 387

4. Bağdaşım İlkelerinin Açıklayıcı Rolü 403

5. Bir Psikofizik Yasası Olarak Bağdaşım 417

7

EKSİK QUALIA, SOLAN QUALIA, DANS EDEN QUALIA 424

1. Örgütsel Değişmezlik İlkesi 424

2. Eksik Qualia 430

3. Solan Qualia 434

4. Ters Qualia 449

5. Dans Eden Qualia 454

6. İndirgeyici Olmayan İşlevselcilik 467

8

BİLİNÇ VE ENFORMASYON: BAZI SPEKÜLASYONLAR 470

1. Temel Bir Teoriye Doğru 470

2. Enformasyonun Veçheleri 472

3. Bazı Destekleyici Argümanlar 486

4. Deneyim Her Yerde Mevcut mudur? 494

5. Enformasyonun Metafiziziği 508

6. Yanıt Bekleyen Sorular 518

DÖRDÜNCÜ KISIM

UYGULAMALAR 523

9

GÜÇLÜ YAPAY ZEKÂ 525

1. *Makine Bilinci* 525

2. *Bir Hesaplamayı Uygulamak Hakkında* 528

3. *Güçlü Yapay Zekânın Savunusu* 535

4. *Çin Odası ve Diğer İtirazlar* 539

5. *Dışsal İtirazlar* 549

6. *Sonuç* 554

10

KUANTUM MEKANIĞİNİN YORUMLANIŞI 556

1. *İki Gizem* 556

2. *Kuantum Mekaniğinin Çerçevesi* 557

3. *Kuantum Mekaniğini Yorumlamak* 562

4. *Everett Yorumu* 576

5. *Everett Yorumuna İtirazlar* 583

6. *Sonuç* 591

KAYNAKÇA 594

DİZİN 616

GİRİŞ

BİLİNCİ CİDDİYE ALMAK

Bilinç en büyük gizemdir. Evrenin bilimsel olarak anlaşılmasına dair arayışımızın önünde duran en muazzam engel o olabilir. Fizik bilimi henüz tamamlanmamış olsa da iyice anlaşılmıştır; biyoloji bilimi, yaşamın doğasına dair birçok kadim gizemi ortadan kaldırmıştır. Bu alanlardaki bilgilerimizde boşluklar var fakat bunlar, başa çıkılamaz görünmüyor. Bu problemlerin çözümünün neye benzeyeceğine dair genel bir hissimiz mevcut; sadece ayrıntılarını doğru tespit etmemiz gerekiyor.

Zihin biliminde bile büyük gelişmeler kaydedildi. Bilişsel bilim ve nörobilim alanlarındaki yeni eserler, bizi insan davranışlarını ve onlara sebep olan süreçleri daha iyi anlamaya sevk ediyor. Çok sayıda ayrıntılı bilişsel teoriye sahip olmasak da ayrıntılar bunlardan çok da uzakta olamaz.

Hâlbuki bilinç, hep olduğu kadar kafa karıştırıcı. Davranışın nedenselliğine öznel bir iç yaşamın eşlik ediyor olması hâlâ son kertede gizemli görünüyor. Bilincin beyin gibi fiziksel sistemlerden doğduğuna inanmak için iyi gerekçelerimiz olduğu hâlde nasıl doğduğuna ve dahası neden doğduğuna dair pek az fikrimiz mevcut. Beyin gibi fiziksel bir sistem nasıl olur da aynı zamanda bir *deneyimleyen* olabilir? Neden böyle bir sistem olma *hissi gibi bir şey* olsun ki? Günümüzün bilimsel teorileri, bilincin gerçekten zor sorularına pek dokunmaz. Yalnızca ayrıntılı bir teorinin eksikliği değil, bilincin doğal düzendeki yerinin tamamen bilgimiz dışında olması söz konusu.

Son birkaç yılda bilinç hakkında birçok kitap ve maka-

le yayımlandığı için ilerleme kaydettiğimiz düşünülebilir. Fakat daha dikkatli bakıldığında görüleceği üzere, bu eserlerin çoğu bilincin en zor problemlerini es geçer. Bu eserler, sıklıkla bilincin “kolay” problemleri olarak adlandırılacakları ele alır: Beyin çevresel uyarımları nasıl işler? Enformasyonu nasıl bütünleştirir? İçsel durumlara dair bildirimleri nasıl üretiriz? Bunlar önemli sorulardır, ne var ki bunları yanıtlamak, zor problemi çözmek demek değildir: Neden tüm bu işlemeye [*processing*] deneyimlenmiş bir iç yaşam eşlik eder? Bu soru bazen bütünüyle göz ardı edilir, bazen başka bir zamana ertelenir, bazense sadece yanıtlandığı ilân edilir. Ne var ki her defasında, insan merkezî problemin her zamanki gibi bir muamma olduğu hissiyle baş başa kalır.

Bu muamma, ümitsizliğe kapılmayı gerektirmez; daha ziyade, bilinç problemini günümüzün en heyecan verici entelektüel meselelerinden biri kılar. Çünkü bilinç hem çok temeldir hem de çok yanlış anlaşılmıştır; problemin çözümünün evrene ve kendimize dair kavrayışımızı derinden etkilemesi mümkün.

Ben bilinç hakkında iyimserim: Eninde sonunda ona dair bir teorimiz olacağını düşünüyorum ve bu kitapta da onu arıyorum. Ancak bilinç, alışlageldik bir yordamla işlemiyor; eğer bir ilerleme kaydedeceksek problemi bu kadar zorlaştıran şeylerle yüzleşmek mecburiyetindeyiz. Sonra da at gözlükleri takmadan, elimizdeki görevin ne olduğunu iyi anlayarak bir teoriye doğru ilerleyebiliriz.

Bu kitapta bilinç problemine nihai bir çözüm getirmiyorum fakat onu dizginlemeyi hedefliyorum. Sorunların ne olduğunu açık hâle getirmeye çalışıyorum, nörobilim ve bilişsel bilimin standart yöntemlerinin bunlara yaklaşmakta işe yaramadığını iddia ediyorum ve sonra daha da ileri gitmeye çalışıyorum.

Bilince dair görüşlerimi geliştirirken bazı kısıtlara uymaya çalıştım. Bunların ilki ve en önemlisi *bilinci ciddiye almaktır*. Bilincin bir “teori”sini geliştirmenin en kolay yolu, onun var

olduğunu inkâr etmek ya da açıklama gerektiren fenomeni olduğundan başka bir şey olarak yeniden tanımlamaktır. Bu genellikle zarif bir teori sağlar fakat problemden kurtulmaya yetmez. Bu kitap boyunca bilincin var olduğunu varsaydım ve problemi, belli bazı bilişsel ve davranışsal işlevlerin nasıl gerçekleştirildiği üzerinden yeniden tanımlamayı kabul edilemez addettim. Bilinci ciddiye almaktan kastettiğim budur. Kimileri bilincin bir “yanılsama” olduğunu söylüyor fakat bunun ne anlama gelebileceğine dair bile pek bir fikrim yok. Bana öyle geliyor ki dünyadaki başka hiçbir şeyden emin olamayacağımız kadar bilinçli deneyimin var olduğundan eminiz. Yeri geldi kendimi orada hiçbir şeyin olmadığına, bilinçli deneyimin boş olduğuna, bir yanılsama olduğuna inandırmak için çok çabaladım. Filozofların çağlar boyunca istismar ettiği bu mefhumda insanı çeken bir şey var fakat son tahlilde hiç de tatmin edici değil. Kendimi turuncu bir duyuma [*sensation*] dalmış buluyorum ve *bir şeyler vuku buluyor*. Ayrım [*discrimination*] ve eylem [*action*] süreçleri açıkladıktan sonra bile açıklanmaya muhtaç kalan bir şey, bir *deneyim* mevcut. Doğru, tam da bilincin var olduğunu kanıtlayamayacağım için, ileri bir problemin varlığını da *kanıtlamam* mümkün değil. Başka herhangi bir şeyi bilmemizden çok daha doğrudan bir biçimde bilinç hakkında bilgi sahibiyiz; dolayısıyla “kanıt” uygunsuz kaçıyor. Elimden gelenin en iyisi, mümkün olan her yerde argümanlarımı sunarken bir yandan da diğer tarafın argümanlarını çürütmek. Bunun bir noktada sezgiye başvurmayı gerektireceği inkâr edilemez; ne var ki tüm argümanlar bir yerde sezgiyi kapsar ve ben, argümanımın kapsadığı sezgiler hakkında açık olmaya çaba gösterdim. Bu, bilinç çalışmaları bakımından bir Büyük Ayrım olarak görülebilir. Eğer “kolay” problemlerin yanıtının açıklanması gereken her şeyi açıkladığını savunuyorsanız bir türden teori elde edersiniz; eğer onun ötesinde “zor” bir problemin var olduğunu savunuyorsanız da diğer türden. Bir noktadan sonra, bu ayrım üzerinden *tartışmak* zor hâle gelir ve tartışma-

lar sıklıkla masa yumruklamaya indirgenir. Bana kalırsa burada açıklanmaya muhtaç, ileri bir şeyin olduğu aşikâr; diğerlerine göreyse bunun olmaması kabul edilebilir görünüyor. (Gayriresmî anketler, önceki görüş lehine sayıların ikiye ya da üçe karşı bir olduğunu ifade ederken, akademisyenler ve farklı alanlardaki öğrenciler arasında bu oranın oldukça sabit kaldığını söylüyor.) Bu temel bölünmeyle yaşamayı öğrenmekten başka bir yol olmayabilir.

Bu kitap, ciddi bir problem olmadığını düşünenlerin entelektüel ilgisine nail olabilir fakat aslında bir problem olduğunu iliklerine dek hissedenerleri hedef alıyor. Bir problem olmadığını varsayarsak, ne türden bir teori elde edeceğimizi artık oldukça iyi biliyoruz. Bu kitapta, bir problem olduğu varsayımının neleri getireceğini incelemeye çalıştım. Kitabın gerçek argümanı şudur ki *eğer* birisi bilinci ciddiye alıyorsa benim sunacağım görüş onun varacağı yer olmalıdır. Gözettiğim ikinci kısım, *bilimi ciddiye almaktır*. Günümüzün bilimsel teorilerine, otorite oldukları alanlarda karşı çıkmaya çalışmadım. Buna karşılık bilim insanlarının görüşlerinin diğer herkesinki kadar temelsiz olduğu alanlarda riske girmeye de çekinmedim. Örneğin fiziksel dünyanın nedensel olarak kapalı olduğuna veya davranışın fiziksel olarak açıklanabileceğine karşı çıkmadım; fakat bir fizikçi ya da bir nörobilimci, bilincin fiziksel olarak açıklanabileceğini iddia ederse bu, sadece eldeki teorinin temelsiz bir umudundan ibarettir ve soru açık kalmaya devam eder. Böylece fikirlerimi çağımızın bilimiyle *uyumlu* tutmaya özen gösterdim ama fikirlerimi çağımızın bilim insanları için neyin moda olduğuyla kısıtlamadım.

Üçüncü bir kısım olarak, bilincin doğa yasalarına tabi, doğal bir fenomen olmasını alıyorum. Öyleyse doğru *herhangi bir* bilimsel bilinç teorisi, bizim o teoriye varıp varamamamızdan bağımsız olarak mevcut olmalı. Bilincin doğal bir fenomen oluşu, karşı gelmesi zor bir iddia gibi görünüyor: O, insan türünde ve büyük olasılıkla birçok diğer türde ortaya çıkan, doğanın sıra dışı biçimde göze çarpan bir parçası. Bu-

na ek olarak, doğal fenomenlerin temel doğa yasalarına tabi olduğuna inanmak için her türlü gerekçeye sahibiz; bilinç tabi olmasa çok tuhaf olurdu. Bu demek değildir ki bilince ilişkin doğa yasaları, tıpkı diğer ihtisas alanlarındaki yasalar gibi olacaktır, hatta *fizik* yasaları olacaktır. Tür olarak çok başka olmaları mümkündür. Bilinç problemi, bilimle felsefenin kesiştiği sınırdan rahatsız bir şekilde durur. Ben onun tam anlamıyla bilimsel bir incelemenin konusu olduğunu düşünüyorum: o, tıpkı hareket, yaşam ve biliş gibi doğal bir fenomen ve bu fenomenler gibi açıklanmayı bekliyor. Fakat alışlageldik bilimsel yöntemlerle araştırılmaya açık değil. Günümüzün bilimsel metodolojisi, bu fenomeni gözlemlemenin zorlukları sebebiyle onu ele avuca sığdırmakta özellikle güçlük çekiyor. Birinci şahıs vakasının haricinde veri edinmek çok güç. Bu, dışsal verilerin hiçbiri işe yaramayacak demek değil fakat verinin işe yararlığını meşru kılmazdan evvel ilk olarak kendi içinde tutarlı bir felsefi anlayışa varmamız gerekli. Böylece işe koyulmadan evvel bilinç probleminin felsefi anlama yöntemleri gerektiren bilimsel bir problem olması mümkün hâle gelir.

Bu kitapta bazı kişilerin “bilimdışı” olduğunu düşünebileceği sonuçlara varıyorum: Bilincin indirgeyici açıklamasının imkânsız olduğunu ve dahası, düalizmin bir biçimini savunuyorum. Fakat bu yalnızca bilimsel sürecin bir parçası. Belli açıklama çeşitleri işe yaramadığı için, onun yerine diğer açıklama çeşitlerini benimsememiz gerekiyor. Burada söylediğim her şey çağımızın biliminin sonuçlarıyla uyumlu; doğal dünyaya dair kafamızdaki resim, tepetaklak olmaksızın genişliyor. Bu genişleme, onsuz imkânsız olacak doğalcı bir bilinç teorisini de mümkün kılıyor. Bana öyle geliyor ki bilincin problemlerini *görmezden gelmek* bilimdışı olurdu; onlarla doğrudan yüzleşmek bilimsel ruha daha uygun. Bilimin materyalizmi gerektirdiği şüphesini taşıyanların da bekleyip görmelerini rica ediyorum. Belirtmeliyim ki bu çalışmanın sonuçları, en güçlü anlamıyla *sonuçlardır*. Miza-

cım gereği materyalist indirgeyici açıklamaya oldukça teşne-
yim ve spiritüel veya dinî eğilimlerim yok. Yıllar boyu ma-
teryalist bir teoriyi umdum; bu umuttan da istemeye isteme-
ye vazgeçtim. Zamanla açıkça anladım ki bu sonuçlar, bilin-
ci ciddiye alan herkes için kabul mecburiyeti taşıyor. Mater-
yalizm güzel ve cazip bir dünya görüşü fakat bilincin hesa-
bını verebilmek için onun sağladığı kaynakların ötesine geç-
memiz gerekiyor. Artık bu sonuçlarla neredeyse mutlu oldu-
ğumu söyleyebilirim. Korkulacak bir akıbetleri yok gibi ve
bilinç hakkında düşünmek ve teori üretmeye dair neredeyse
her açıdan daha tatmin edici görünen bir düşünce biçimine
olanak tanıyor. Bilimsel dünya görüşünün genişlemesi de en
azından benim için olumlu bir etki: Evreni daha ilginç görü-
nen bir yer kılıyor.

Bu kitapta dört kısım var. Birinci Kısımda problemleri or-
taya koyuyorum ve onları ele alabilmek için gereken çerçe-
veyi çiziyorum. Birinci Bölüm, bilince bir girizgâh; onu do-
laylarındaki çeşitli kavramlardan ayırarak, bilinci gerçekten
ilginç kılan anlamı ortaya çıkarıp zihnin geri kalanıyla olan
incelikli ilişkisine dair bir ilk bakış sunuyor. İkinci Bölüm,
tartışmanın geri kalanının dâhilinde gerçekleşeceği metafiziksel ve açıklayıcı bir çerçeve geliştiriyor. Bir fenomenin in-
dirgeyici açıklaması ya da fiziksel olması ne anlama geliyor?
Bu bölüm, bağıllık [*supervenience*] mefhumuna odaklanarak
bunları açıklıyor. Dünyadaki *neredeyse* her şeyin indirgeyi-
ci yaklaşımla açıklanabilecek olmasına inanmak için iyi ge-
rekçelerimizin olduğunu fakat bilincin bir istisna olmasının
da mümkün olduğunu savunuyorum. Bu başlangıç aşaması-
nı aradan çıkardıktan sonra, İkinci Kısım bilincin indirgene-
mezliğine odaklanıyor. Üçüncü Bölüm indirgeyici açıklama-
nın standart yöntemlerinin bilincin hesabını veremeyeceği-
ni savunuyor. Ayrıca nörobilim, bilişsel bilim ve diğer alan-
lardaki araştırmacılar tarafından ortaya atılan çeşitli indir-
geyici yaklaşımların bir eleştirisini sunuyorum. Buradan sa-
dece olumsuz bir sonuç değil; tatmin edici bir bilinç teorisi-